

Орда Г.Ж.

М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты,
Алматы, Қазақстан
E-mail: Orda_68@mail.ru
ORCID: [0000-0001-5930-3784](https://orcid.org/0000-0001-5930-3784)

Қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістер

Аңдатпа. Мақалада қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістер ғылыми сараланған. Е.Мұхамәдиқызы, С.Оспанов, Ұ.Есдәулет, Ә.Қайран, Ә.Ысқақ, К.Құныпияұлы, С.Әкірамұлы сияқты ақындардың балаларға арналған шағын жанрдағы лирикалық өлеңдерін талдау барысында көркем шығарманың танымдық, тәрбиелік, эстетикалық қызметі зерттеу нысанына алынған. Жас бүлдіршіндер мен өскелең ұрпақты еңбекке баулу, адамгершілік және ұлттық құндылықтарды бойына сіңіру, отанды, туған жерді, өскен ортаны сүйеге баулу – көркем шығарманың негізгі қызметтерінің бірі. Ақындар Астана, туған жер, ана тіл туралы өлеңдерімен балалар бойына отанға, елге деген патриоттық сезімдерін қалыптастыруға көңіл бөлген. Автор шағын жанрмен бірге жеткіншектерге арналған кең құлашты эпикалық шығармалардағы көркемдік ізденістерді сатиралық, фантастикалық, аңызға құрылған поэмалармен тұжырымдаған.

Көркем шығармалардың бала танымын кеңейтіп ойына ой қосатындығын төрт түлік мал, жан-жануарлар, құстар туралы өлеңдер растайды. Атап айтатын болсақ С.Оспанның «Бөдене», «Құр», «Қырғауыл», «Кекілік», «Балықшы», «Көкек», «Ақ ләйлек» деген құстар туралы бір-екі шумақтан тұратын тақпақтарының танымдық тәрбиелік мәні өте жоғары. Ұ.Есдәулеттің жас бүлдіршіндерге арналған «Бағдаршам», «Шұбар тауық», «Жаңбыр», «Есеп сабағы», «Қарындаш», «Қыста», «Бұзау», «Құлын», «Лақ», «Төр. Текемет» өлеңдері балалардың танымын кеңейтіп, оларды жаңа мәліметтермен тәрбиелейді. Балалар ақын өлеңдерін оқу барысында жаманнан жирену, жақсыдан үйрену керектігін жан-жануарлар мен құстардың тұрмыс-тіршілігінен ұғынатын болады. Ал ақын Ә.Ысқақ өлеңді диалогқа құру арқылы балалардың жас ерекшелігіне қарап сауал қоюмен қоршаған орта туралы түсінігін қалыптастыруға шебер. К.Құныпияұлы ұлттық салт-дәстүр, әдет-ғұрып, ұлттық ойындардың мәнін аша түсіндірсе, С.Әкірамұлының өлеңдерінде ұлттық құндылықтарды насихаттаумен бірге бүгінгі тәуелсіздігімізді мақтан тұту, азаттығымызды асқақтату байқалады. Көркемдік ізденістердің қатарында айтыс жанрын жаңғыртуды айтуға болады. Ақынның айтысқа құрылған «Жеміс-жидектердің айтысы» шығармасын оқу барысында өзара бәсекелескен жеміс-жидектердің сөздерінен балалар олардың емдік қасиеттерін, адам баласына пайдасын білетін болады.

Мақала ҚР БҒМ Ғылым комитетінің AP08855695 «Қазіргі қазақ балалар әдебиетінің даму үрдістері» (1991-2021 жж.) гранттық жобасы аясында дайындалды.

Кілт сөздер. балалар әдебиеті, поэзия, өлең, тақпақ, поэма, сатира, фантастика, аңыз.

Кіріспе. Балалар әдебиетін зерттеу – қазіргі таңда әдебиеттану ғылымында көп көңіл бөлініп отырған өзекті мәселе. Ұлттың болашағы мектепке дейінгі, мектеп жасындағы балалардың алған білім, тәрбиелеріне тікелей байланысты екендігін әлем ғалымдары мойындап, балаларға нені, қалай оқыту керектігіне көңіл аударуда. Қай дәуірде де саналы ұрпақ тәрбиелеуге ерекше көңіл бөлініп, балалар әдебиеті мейлінше көп жарияланып келеді. Ауыз әдебиеті үлгілерімен бірге балаларға арналып жазылған авторлық көркем

шығармаларды жариялауға, таратуға мемлекет тарапынан көңіл бөлініп отырғанын «Жаңа заман ертегілері», «Қазақ балалар поэмасының антологиясы» сияқты жинақтардан көруге болады. Сонымен бірге ҚР Мәдениет және ақпарат министрлігі Ақпарат және мұрағат комитетінің 017 «Әлеуметтік маңызды түрлерін шығару» бағдарламасы аясында әлем балалар әдебиетіне арналған 50 томдық шығармалар жинағы жарық көрді. Осылардың барлығы – өскелең ұрпақ тәрбиесіне мемлекеттің бей-жай қарамайтындығының көрінісі.

Қазіргі таңдағы балалар әдебиетінің қоғам өміріндегі рөлі, алдағы міндеттері туралы Елбасы Н.Ә.Назарбаев ««Қазақстан – 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «Біз жастарымыз бағыт алып, бой түзеуге тиіс өз заманымыздың жаңа қаһармандарын көрсету және жасауымыз керек» (Назарбаев, 2012: 1), – деген болатын. Осылайша жолдауда қазақ балалар қаламгерлеріне де үлкен міндет жүктеді. Қазақ ақын-жазушылары тәуелсіз Қазақстанның балаларына арнап нені жазу, қалай жазу керектігіне аса көңіл бөлуде.

Талдау. Күні бүгінге дейін қазақ балалар әдебиетін ғылыми саралаған бірсыпыра зерттеулердің жазылғаны белгілі. Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері қазақ фольклорындағы балалар поэзиясы (Матыжанов, 1990, 185), ересектер тобындағы балаларды адамгершілікке тәрбиелеу (Әмірова, 1994: 24), балалар қаламгерлері шығармаларындағы кейіпкерлердің тілдік тұлғасы (Абдуллина, 2008: 30), балалар поэзиясының генеалогиясы, типологиясы, поэтикасы (Аманжол, 2009: 46), қаламгерлердің әдеби мұрасы (Сапарбаева, 2009: 30), балалар драматургиясы (Ақтанова, 2011: 200) туралы бірсыпыра зерттеу еңбектер жазылды. Ғалымдар аталған зерттеулерінде қазақ балалар әдебиетінің түрлі мәселелерін жан-жақты қарастырды. Аталған еңбектердің шыққан мерзімі жағынан соңғы отыз жылдың көлемін қамтығанымен олардың зерттеу нысаны кеңестік дәуір тұсындағы балалар әдебиетін зерттеуге арналды. Осының өзінен тәуелсіздік тұсындағы балалар әдебиетінің тыңғылықты зерттелмегені, оның өзектілігі байқалады. Ұсынылып отырған мақалада қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістерді саралау үшін балалар әдебиетіне шолу жасалып, жекелеген ақындардың шығармаларына талдау жасалмақ.

Ендеше бірсыпыра балалар ақындарының шығармаларына тоқталып көрелік. Ақын Е.Мұхамәдиқызының «Ешкі өсір», «Шабандоз», «Тай мінем», «Жер-анада жеміс көп», «Гүл көбелек», «Қыс көрікті», «Он екі жыл», «Тышқан», «Түйе», «Ертегілер әлемі», «Сыйлық», «Жаңа жыл», «Шырша», «Біз Отанды сүйеміз» өлеңдері балаларға арналған.

«Ешкі өсір» топтама өлеңдерінде ешкі малына қатысты балаларға көптеген мәлімет береді. Бөрте лақ, көп лақ, ешкі, серке, ешкі тоңғақ, ешкі сүті, ешкі еті туралы мәлімет беріп, сүті бал, өзі өсімтал ешкі сияқты малды өсіру керектігін айтады. «Шабандоз» топтамасында Жүсіп ата шөбересі Исламбек өскенде Ақбақай тайды мінгізіп:

Бәйгеде шап,
Ұраның сап.
Шабандоз бол,

Бабаңа ұқсап!, – деген тілек білдіреді (Мұхамәдиқызы, 2020: 1).

Қазақ – бесік жырынан бастап балаларының үлкен азамат болып, ел қорғаны болуын өлең жолдарына сыйғызып, баланың құлағына сіңіріп өсіретін халық. «Тай мінем», «Жер-анада жеміс көп» өлеңдерінде көктеу мен жайлаудағы қозы-лақ, құлыншақтар мен тайға мінген балаларға кез боламыз.

«Тышқан», «Түйе» өлеңдеріне жыл басы туралы аңыз негіз болса, «Қыс көрікті», «Ертегілер әлемі», «Сыйлық», «Жаңа жыл», «Шырша» өлеңдерінде жаңа жылда сыйлықтарын асыға күткен балалардың қысқы ойындарына тап боламыз. Ақын «Қыс көрікті» сегіз тармақтан тұратын өлеңнің төрт тармағында «Қыс көрікті» деген тіркесті қайталайды. Осы қайталау арқылы қыс мезгілінің сұлу көркіне, балалардың аққала соғып, сырғанақ тебуіне көңіл аударған. Осындай қайталаулармен бірге жеңіл тіркестер балалардың жатқа айтуына да ыңғайлы.

Қыс көрікті –
Жауған аппақ қарымен,

Қыс көрікті –
Аяз қысқан кәрімен.
Қыс көрікті –
Аққала мен сырғанақ,
Қыс көрікті –
Күміс қылау сәнімен (Мұхамәдиқызы, 2020: 1).

Ән салып, би билеп, той тойлап жүретін, бейбіт заманда өмір сүріп жатқан тәуелсіз елдің бақытты ұландарының «Тәуелсіздік туы биік, Біз Отанды сүйеміз» деп шаттануы нанымды.

Балалар ақыны С.Оспановтың жас бүлдіршіндерге арнаған өлеңдерін жанрлық, мазмұндық жағынан өз ішінен бірнеше топқа бөлуге болады. Қазақ – тегін таза ұстау үшін жеті атаға дейін қыз алыспайтын халық. Сондықтан тілі шыққан балаларға шыққан тегін, жеті атасын жаттатып санасына сіңіре бастайды. Ақынның осындай мақсатта жазылған «Жеті ата» өлеңінде немере, шөбере, шөпшек, немене, қаймана, туажат, тума-туыс деп аталатын жеті атаға түсінік береді. Мектеп жасына дейінгі жастағы балалардың балабақшаға барғанда алдымен қызығы жаттайтыны осы жеті атаға қатысты өлеңдер. Себебі әр бала өзінің шыққан тегін, жеті атасын білуге құмар. Төрт тармақтан тұратын өлеңнің соңғы екі тармағы сұраулы сөйлеммен, біркелі аяқталатын қайталауға құрылған. Әр шумақтың соңғы екі тармағы «Атасына кім десек? Әжесіне кім десек?» деген сықылды сауалға жауап алумен аяқталады. Осылайша балалар ата-әжелеріне немере, шөбере, шөпшек болатынын біліп өседі. Диалог құру арқылы балалардан атасы мен әжесіне кім болатынын сұрап отырады, олар жауап береді.

– Шөберенің баласы –
Көйлегінің жаңасы,
Атасына кім десек?
Әжесіне кім десек?
– ШӨПШЕК! (Оспанов, 2016: 2).

Әке жағынан өрбитін туыстарын жеті атасына дейін ажырататын бала ендігі кезекте қыздан тарайтын жиен, жиеншер, бөле деген туыстық атаулардың ара-жігін ажырата бастайды.

»Әулет әліппесінен ақыл-нақыл» өлеңінде әр бала жеті жасқа жетпей жатып жеті атасын білу керектігін, жеті атасын білмегенді қазақ халық «Арғы тегі – құл!», «Жетесіз» деп атайтынын түсіндіреді:

«Жетесізден» сақтанар,
Жеті жұртқа мақтанар,
Болғың келсе Жетелі –
«Жеті атаңды» жаттап ал! (Оспанов, 2016: 2).

Ақынның «Бөдене», «Құр», «Қырғауыл», «Кекілік», «Балықшы», «Көкек», «Ақ ләйлек» деген құстар туралы бір не екі шумақтан тұратын тақпақтарының танымдық тәрбиелік мәні жоғары. Құр деген құстың үні қызы, өзі пысқырынғыш, қораздары төбелескіш келетінін, қыста оны ешкім атпайтынын, аязда қар астына тығылып жан сақтайтынын білсек, қырда жүретін қырғауылдың құйрығы ұзын болатынынан, кекіліктің тауыққа ұқсайтынынан, көкектің өз атын өзі атайтынынан, ақ ләйлектерге ешкі тиіспейтінінен, балықшы деген құстың көлден балық аулап жейтінінен хабардар боламыз. Туған жерді мекен ететін осындай құстардың сыр сипатын түсіндірген ақын «Құстар, қайтып келіңдер» өлеңінде күзде жылы жаққа ұшып бара жатқан құстарды қимастықпен шығарып салып, келесі көктемде қайтып келуілерін сұрайды:

Бізде туып едіңдер,
Әлі де өсіп-өніңдер.
Туған жерге не жетер,
Құстар, қайтып келіңдер! (Оспанов, 2016: 2).

Құстар туралы айтылған тақпақтар мен өлеңдер Қазақстан жерін мекен ететін құстардың тыныс-тіршілігінен хабар береді. Ақын құстарға қамқорлық жасаумен бірге олардың өсіп-өнуімен жағдай жасау керектігін де балалардың есіне салады. Егер құстарды ататын болса біздің елімізге қиқулаған құстар қайтып келмейтін болады. Адам баласы сияқты құстарды да қорқытуға, шошытуға болмайды екен деген түсінік қалыптасады.

Ал ақын Ұ.Есдәулеттің «Бағдаршам», «Шұбар тауық», «Жаңбыр», «Есеп сабағы», «Қарындаш», «Қыста», «Бұзау», «Құлын», «Лақ», «Төр. Текемет» өлеңдері жас бүлдіршіндерге арналған.

«Бағдаршам» өлеңінде:

Жасыл шамы жанғанда
Алға қарай аттаймын,
Сары шамы жанғанда
Сақтық жасап, тоқтаймын.
Қызыл шамы жанғанда

Қозғалып та жатпаймын (Есдәулет, 2017: 115), – лирикалық кейіпкер жас бүлдіршіндерге бағдаршамның қай түсі жанғанда не істеу керектігін поэзия тілімен үйретеді. Шұбар тауық, бұзау, құлын, лақ, текемет, жаңбыр, қарындаш, есеп туралы балаларға мағлұмат береді. Төрт түлік мал туралы ауыз әдебиеті үлгілерінен бері жазылып жатса, ақын бұзау, құлын, лақ туралы жеңіл тілмен, бала ұғымына лайық етіп жеткізе білген.

«Құлыным» өлеңінде құлынының қазанат боларын күткен лирикалық кейіпкер өзінің де үлкен азамат болып өсетінін білдіреді:

Сен боларсың қазанат,
Мен болармын азамат.
Құрау, құрау, құлыным,
Желбіресін тұлымың (Есдәулет, 2017: 125).

Сонымен бірге ақындардың ұлттық құндылықтарға ерекше көңіл бөлетіндігін де баса айтуға болады. Ә.Қайранның «Жабынды», «Сықырлауық», «Шаңырақ», «Уық», «Кереге», «Киіз үй» өлеңдерінде шаңырақ, түндік, туырлық, кереге, сағана, үзік, уық, киіз есік, сықырлауық, босаға, табалдырық, маңдайша, топса, сияқты киіз үйдің жабындылары мен сүйектерінің, бау-басқұрлардың атқаратын қызметін таныстыра отырып, ұлттық этнографиялық құндылықтарымызды насихаттап, олардың ерекшелігін түсіндіреді:

Жасауға шаңырақты кіріскенде,
Үйшілер сақ болады бір істерге:
Қайыңның қапталдысын, талдың сойын
Таңдайды, жоламайды шіріктерге (Қайран, 2015: 1).

«Үйдің мықты болмағы ағашынан екенін түсіндірген ақын тал, қайыңнан жасалған әр сүйектің өзіндік қызметіне мән береді. Ұста ісінің сәті болуы «қоз» бен «тезді» дұрыс пайдаланудан. Ағаштарды қозға салып, тезге салып балқытып, түзету арқылы түрлі формалар жасалады. Киіз үйдің сүйектерін дайындайтын ұстаны «үйші» десе, үйшілердің наурыздан бастап тал, қайың таңдауы әрбір сүйекті жасаудың технологиясынан хабар береді. Әрбір жеткіншек өз алдына отау тігіп жеке шаңырақ көтеретін болса, сол шаңырақтың мықты болуы оның ағашынан көрінеді. Киелі саналатын киіз үйді қазақ берген Құдай болса, оны ағаштан жонып, кесіп, иіп, тесіп жасайтын ұсталар. Олай болса әр жеткіншек ұлттық құндылығымыздың қадір-қасиетін білуге тиіс. Біліп қана қоймай, атадан-балаға жеткен мұраларымызды болашақ ұрпаққа жеткізуге міндетті. Сан ғасырлар бойы мирас болып келе жатқан киіз үйдің құндылығын бүгінде әлем мойындап отыр.

Ақын Ә.Ысқақтың «Алдар көсе», «Таубай», «Әйнек», «Білемін ғой», «Кім кінәлі?», «Туыстық – тым ыстық», «Ең қымбатым менің», «Құмырсқа» сияқты шағын өлеңдері жас бүлдіршіндерге арналған. Әке мен бала диалогына құрылған «Алдар көсе» өлеңінде әкесі баласы Бапаққа өтірік атуға болмайтынын ескерсе, ол Алдар көсе атасына ұқсағысын келетінін айтады. «Таубай» өлеңіндегі Таубай – өте салақ бала. Оның бәтеңкесі балшыққа

батып, шалбары мен дәптері май-май болып жүреді. Бәтеңкесін суға батырып бір күнде жырттып, киімдері мен заттарына жаны ашымайтын Таубайдың болашағына күмәнмен қарайды. Мұндай салақ баланың тірлігі оның замандастарына ой салып, олар салақ баладан жиренетін болады. Інісіне әріп үйретпек болған бала («Әйнек»), конфеттің қайдан шығатынын білмейтін кішкентай қыз («Білемін ғой»), бұрыс есепті Бектен көшіріп алып екілік алатын оқушы («Кім кінәлі?»), бақыт пен шаттыққа бөленген бала («Туыстық – тым ыстық»), ата-әже, әке-шеше, ағаларын мақтан тұтатын бала («Ең қымбатым менің»), құмырсқадай еңбекқор болғысы келетін балалардың («Құмырсқа») барлығы да өмірден алынған кейіпкерлер. Олардың өздерін қоршаған орта, туған-туыс туралы пікірлері шынайы. Себеб, періштедей пәк балалардың ойында бөгде ой болмайды. Олар не көрсе, сол қалпында қабылдайды. Конфетті шкафтан шығады деп түсінетін қыздың ойы оның таным-түсінігінен хабар береді. Мұның өзі балалардың жас ерекшелігін, қоршаған орта туралы түсінігін танытады.

К.Құныпияұлының «Қамқор», «Сырғанақ», «Ақ тиін», «Құлын», «Бағдаршам», «Қуыршақ пен Құралай», «Иіркелі», «Астана» өлеңдері жас бүлдіршіндерге арналған. «Қамқор» өлеңінің кейіпкері – әке-шешесі жұмыста болғандықтан кішкентай болса да ойынды ұмытып өзінен кейінгіге қамқор болған бала. «Ботақандар осылай, Бауырласып өседі!» деген жолдармен қарындасы Тұмарды ойнатып жүрген ағасының бауырына деген қамқорлығын мақтан етеді. Кейінгі өлеңдерде жас бүлдіршіндерге сырғанақ, тиін, құлын, бағдаршам, қуыршақ туралы балаларға мағлұмат беріп, олардың таным-түсінігін кеңейту көзделген. «Иіркеліде» асықтың алшы, тәйке, бүк, шік, омпта түсуі мен олардың ерекшелігі туралы мәлімет берілсе, «Астана» өлеңінде Қазақстанның астанасы болған «Астана» қаласын мақтан етіп, ертегіге бергісіз әсем келбетін жырға қосады:

Таң қалдырмай қоймайды
Сонша сәулет, сонша түр.
Қиялындай самғайды
Ертегі боп Хан Шатыр.

Төрінде тұр Ақорда,
Байырқалап барша бақ.
Тоғысады сан арна
Ел тілегін арқалап.

Күлімдейді шаттана,
Күллі елімнің тілегі.
Әсем қала Астана –
Қазақстан жүрегі! (Құныпияұлы, 2019: 1)

С.Әкірамулының балаларға арналған «Ұқыпты бала» өлеңдер жинағына енген «Дала әуендері», «Туысқандық атаулар», «Мен өзім», «Әдептілік әліппесі», «Тұсаукесер», «Шекербек», «Шекербектің қылығы», «Бағдаршам» өлеңдері жас бүлдіршіндерге арналса, «Мен ұқыпты баламын», «Кітап», «Мектебім», «Ұстазым», «Кітаптың назы», «Болмасан да ұқсап бақ», «Мамандық», «Айтыс» өлеңдері мектеп оқушыларына арналған. «Тұсаукесер», «Күй», «Көкпар», «Домбырам менің», «Айтыс», «Менің тілім», «Шаңырақ» өлеңдерінде ұлттық құндылықтар насихатталса, «Астана», «Көк байрақ», «Тәуелсіз елім», «Ел бірлігі», «Еркін елдің ұрпағымыз» өлеңдерінде бүгінгі тәуелсіздігімізді мақтан тұту, азаттығымызды асқақтату басым.

«Тұсаукесер» тақпағы:

Қаз, қаз балам десіпті,
Күрмеуіңді шешіпті.
Ала жібін ешкімнің,

Аттама деп кесіпті (Әкірамулы, 2019: 1), – деп басталады да, тұсауын кесіп жатқан балаға өсиет айтумен жалғасады. Қазақ халқы тұсауды ала жіппен кескенде біреудің ала жібін аттамасын десе, тоқ ішекпен кескенде тоқшылыққа кенелсін, көк шөппен кескенде көктеп өсіп, көгерсін деп ырымдайды. Осылайша ақын баблардан жалғасып келе жатқан тұсаукесер салтына ерекше көңіл бөлу арқылы ұлттық дәстүрімізді насихаттайды. Тұсаукесердің сән-салтанатымен бірге өзіндік қадір-қасиеті болатынын түсінген әр қазақтың баласы біреудің ала жібін аттамауды бала күнінен бойына сіңіреді.

«Шекербек», «Шекербектің қылығы» тақпақтарында тәттіге құмар Шекербектің тісі ауырып, тіс дәрігерге емделуге барғанына кезігіміз. Ақын балаларға Шекербек сияқты тәттіге құмар болуға, тәттіні көп жеуге болмайтынын түсіндіреді.

Жас бүлдіршіндерге көп кеңес беру, таныстыру мақсатында айтылатын келесі зат – бағдаршам. Ақын «Бағдаршам» тақпағында:

Жанған кезде сары түсі,
Тоқтауға онда дайындал.
Әрбір түсін аңғар да,
Жатта белгі түрін де.
Қызыл шамы жанғанда,

Болмайды енді жүруге (Әкірамулы, 2020: 1), – деп түсіндіреді.

Ақындардың барлығына дерлік ортақ тақырыптың бірі – ана тілі. Серік Әкірамулы ана тілі туралы «Менің тілім» өлеңінде қазақ тілінің мәртебесін асқақтатады. Бүгінгі таңда мемлекеттік тіл статусына жете алмай жүрген тілдің қадір-қасиетін жеткіншектерге ұғындырады, оны мақтан етеді.

Өйткені ол Төле, Қазыбек, Әйтеке,
Даналардан бізге жеткен шешен тіл.
Менің тілім – Абай, Сәкен, Мұхтар тіл,
Ғалам сырын, заман мұңын ұққан тіл.
Бабалардың көзіндей ол кешегі,

Әр сөзінде кие менен құт бар тіл (Әкірамулы, 2020: 1).

Ана сүтімен келген тілге мәңгі-бақи қарыздар болған ол бабаларымыздың аманатын болашақ ұрпаққа жеткізу үшін әлемге «қазақпын» деп жар салуға дайын. Сүйінбай, Жамбыл, Махамбет, Ілияс, мағжан, Мұқағали, Қасым, Момышұлы, Смаханұлы сияқты шешендер мен алыптардың ана тілі тәуелсіздікке дейін қанша қыспақты көрсе де бабадан мұра болып бүгінге жетті. Бүгінгі ұрпақ ана тілімізді өркендеп дамытуға, оны әлемге танытуға міндетті. Ал, «Түркістан» өлеңінің әр екінші тармағы сол сөзді қайталауға құрылған. Ондағы мақсат – исі қазақтың киелі мекенінің, хандар мен билердің тұрағының, Ұлы Жібек жолын басып өткен киелі орданың, Тайқазанмен бірге сақталған құт мекеннің қадір-қасиетін өскелең ұрпақтың санасына сіңіру.

Балаларға арналған «Жеміс-жидектердің айтысы» тақпағы айтысқа құрылған. Онда апорт, жүзім, өрік, қарақат, бүлдірген, таңқурай, алмұрт, шие сияқты жеміс-жидектер өздерінің балаларға пайдалы екендігімен мақтанады. Бүлдірген «балдай ғой деп тосабы, піскенімді ел тосады» десе, қарақат «денедегі жел-құзды, қуып шығар ем едім» деп мақтанады. Осылайша балалар әр жеміс-жидектің басты ерекше қасиетімен жақынырақ танысады.

Балаларға жиі мағлұмат берілетін келесі тақырып – туысқандық атаулар болса, ақын «Туысқандық атаулар» тақпағында құда, жиен, жезде, нағашы, абысын тәрізді туыстық атауларға түсінік береді. Бір үйдің қос келіні бір-біріне абысын болатын болса, абысындар мен ағайындардың татулығы туралы «Ағайын тату болса – ат көп, Абысын тату болса – ас көп» деген мақал бар. Осындай мақал-мәтелдермен татулыққа, ауызбіршілікке шақырған қазақ халқы ұрпағының ынтымақты болғанын қалаған. Қазіргі таңда көп жырланатын тақырыптың бірі қазақтың астанасы – Астана қаласы. Ақын «Астана» тақпағында:

Көшім озды басқадан,
Атты елдің бақ таңы.

Арқадағы Астанам –
Алты алаштың мақтаны.
Бәйтерегім тұр биік,
Тұғырлы елдің ертеңі.
Бейбіт күнім нұр құйып,
Шаттық күйін шертеді.
Тарихымның сан алуан,
Тағылымын ұқты мол.
Бостандыққа жаралған,

Бірлігіңе мықты бол! (Әкірамулы, 2020: 1), – деп тәуелсіздігіміздің тұғырлы болуын, алты алаштың Астанасы аман болуын қалайды.

Жоғарыда талдау нысанына алынған шағын жанрдағы өлеңдермен бірге балаларға арналған поэмалар да жетерлік. Балаларға арналған поэмалардың бастауын ХХ ғасырдың басынан бастап сөз етуге болады. Өткен ғасырда балалар ақындары жазған бірсыпыра поэмалар «Қазақ балалар поэмасының антологиясы» деген жинаққа енді (Қазақ балалар поэмасының антологиясы, 2011: 1). Жинақты құрастырушылар поэмаларды өз ішінен төрт топқа бөліп жүйелеген болатын. Қазақ ақындары балаларға арнаған поэмаларында ертегі, аңыз-әңгімелерді пайдалана білді. Сондықтан поэма-ертегі, поэма-аңыз сияқты жанрлар бастауын ауыз әдебиетінен алғаны белгілі. Б.Майлин «Өтірікке бәйге», М.Жұмабаев «Жүсіп хан», «Өтірік ертегі», С.Бегалин «Ұр, тоқпақ», Ө.Тұрманжанов «Орман ертегі», «Құмырсқалар, аралар – қиыспас дос құдалар», «Ғажайып бағбанның алтын алмасы мен Асан бала туралы ертегі», «Алтын балта», Б.Ысқақбаев «Қарлығаштың құйрығы неге айыр», М.Әлімбаев «Аяз би», М.Жаманбаев «Күж жалмауыз бен Білек батыр», Ж.Смақов «Тамшы», «Бұршақ туралы ертегі», Ә.Дүйсенбиев «Ботинка, шұжық, балқаймақ», О.Әубәкіров «Ғөң», Т.Молдағалиев «Орман қызы», Қ.Мырза Әли «Балшықұлы Балшықбай», Қ.Баянбай «Қаңбақ пен Салмақ», С.Қалиев «Ғажайып тас» поэма-ертегілерінің оқиғалары мен кейіпкерлерінен ертегілік сипат айқын аңғарылады. Поэма-ертегілердің көпшілігі «ерте, ерте, ертеде» деп басталып, есте жоқ ескі замандағы оқиғалардан сыр шертеді. Б.Ысқақбаевтың «Қарлығаштың құйрығы неге айыр» ертегісінде қатты ауырған Айдаһар дертіне шипа таппай қиналғанда оған қу түлкі баланың қанын ішсе жазылатынын айтады. Айдаһар патша баланың қанын алып келуге масаны жұмсайды. Оны естіген қарлығаш масаны іздеп тауып тілін суырып алады да шөлмек сынып жерге төгілген қанның орнына гүл шығады. Аласұрған айдаһар қарлығаштың құйрығын жартылай жұлып алғандықтан оның құйрығы айыр болып қалады. Адамды қорғап қалған қарлығаш сол кезден бастап адамға дос болып қалған екен деп аяқталады ертегі. М.Жаманбаев «Күж жалмауыз бен Білек батыр» поэмасының оқиғасы арыстанның аяғы алтау болған, арбаға бақа жеккен, адамзат баласының бойы аласа болғандықтан бір қоянға бір топ бала мінкескен заманды еске салады. Осындай ұсақ адамдардың арасында бір ауылдың үстіне жалпы отыра кететін, бір көлдің суын бір-ақ ұрттайтын Күж сияқты жалмауыздың болуы адам қиялына сыймайтын өтірік ертегілерді еске түсіреді. Бір табын малды бір іліп алып кететін, түйе, пілдерді түгімен, арбадағы адамды арбасымен жұта салатын Күжді жұдырықтай Білек батырдың жеңуі ақылға сыймайды. Күж жалмауызды айласымен алған батыр бала оның қарнындағы астық толы қамбаны, арбадағы адамдарда, бір көшенің адамдары мен әке-шешесін құтқарып мұрат-мақсатына жетеді. Ертегі кейіпкерлері секілді Білек батыр ұзақ сапарға шығып Күж жалмауызды іздейді, жолда талай кедергілерді жеңе білген ол өзінен бірнеше есе күшті жалмауызды ақылымен жеңеді.

Ө.Тұрманжанов «Алып кетпен», Ә.Тәжібаев «Толағай», С.Бегалин «Қыран кегі», Ә.Ахметов «Көкшетау аңызы», Қ.Мұқышев «Күй атасы», Н.Әлімқұлов «Нысапсыздар», А.Асылбеков «Көшкін», Е.Елубаев «Қырғыннан құтқарған қарлығаштар», Ж.Қашқынов «Қыран тағдара», Н.Айтов «Қабанбай батыр», С.Баязитов «Жасыбай батыр», Ө.Ақыпбеков «Адалдық туралы аңыз», А.Сопыбеков «Қармақ», Ғ.Ақпанбек «Адамды Алла жаратты», Сейфолла Оспанов «Әділ қазы», Қ.Әлімқұлов «Бармақтай бақ» поэма-аңыздарының

оқиғасы ауыздан-ауызға жеткен аңыз-әңгімелерге құрылған. Қ.Әлімқұловтың «Бармақтай бақ» поэмасына бармақтай бақ туралы аңыз негіз болған. Ерте заманда мыңғырған малы бар бір байдың жеті ұлының біреуі өзгеше болып туады. Ойы ұшқыр, бойы еңселі баласы әулетте ешкімге ұқсамайтынын түсінген ол баласы үйленген соң оны ұзақ сапарға жіберіп, өзінен хабар келгенше сонда мекендеп тұр деп жібереді. Күндердің бір күнінде әкесі түсінде баласының тайтұяқ алтын ұстап отырғанын көреді. Оның мәнісін білу үшін құдасын жұмсайды. Құдасы күйеубаласының елі де жері де шалқыған бай, жомарт ел юолғанына көріп сүйсінеді. Қонақ аттанарда сұраған бұйымтайын бермек болған жігіт не қалайтынын сұрайды. Ол қозының басындағы алтын тәжді көріп, соны сұрайды, енді қозыны алғалы жатқанда оның басында тәж итке барып киіледі. Енді қозы емес итті сұрайды. Жеті қазынаның бірі ғой» деп сұрағанын бергенде басындағы тәж иттің қасына келіп құшақтап ойнаған балаға ауысады. Мұны көрген құда бармақтай бақтың бір-біріне ауысып, осы шаңырақтан кетпеуге бекінгенін түсініп, батасын беріп аттанады. Құдасы басына бақ қонғандықтан өсіп-өніп отырғанына куә болады. Қазақта «таудай талап бергенше, бармақтай бақ берсін» деген аталы сөз бар. Алла тағала пендесіне бармақтай бақ берсе осылай өсіп-өніп, қыруар байлыққа кенеледі екен. Кезінде әкесі күмәндөніп өзінен жыраққа жіберген баласының басына осылай бақ қонған екен. Ақын бақ туралы аңызға жан бітіріп, оқырмандарына ой салған.

Ө.Тұрманжанов «Жеке-дай», Ә.Ахметов «Тырау-тырау, тырналар», М.Жаманбалинов «Ақын бала», Е.Шаймерденов «Бәйге», «Думат», Ұ.Есдәулет «Қара пима» поэмаларының оқиғалары өмірден алынған шынайылығымен ерекшеленетіндіктен оларды реалистік поэмалар қатарына жатқызуға болады. Ұ.Есдәулеттің «Қара пима» поэмасында шешеден жетім қалған баланың әкесі араққа салынып, үйде іліп алар заттың бәрін араққа салып тынады. Ең соңында баласының пимасын араққа айырбастап, суықта екі аяғы үсіп қалған бала суық тиіп ауруханаға түседі. Әкесі арағын қойып, ауруғанаға баласын іздеп жаңа пима алып келгенде баласының екі аяғы қара саннан кесілгенін көреді. Ақын маскүнемдікке салынған әкенің жалғыз баласын мүгедек күйге түсіргенін шынайы бейнелеген. Поэманың соңында достарының күнде ауруханаға іздеп келетінін «Үлкендерде емес, тек қана, Балаларда ғой шын достық!» (Қазақ балалар поэмасының антологиясы, 2011: 429) деп жеткізеді. Сыйластықты есепке құрмайтын, шынайы достық иелері жаны пәк балаларда ғана болатыны даусыз. Поэманың оқиғасы өмірден алынған шынайылығымен танылса, кейбір замандастарымыздың маскүнемдікке салынуы – біз өмір сүріп отырған қоғамның қасіреті. Осылайша ақын бір адамның басындағы қасіретті заман трагедиясы ретінде шынайы бейнелеген.

Ж.Аймауытов «Жаман тымақ», Ж.Кәрбозин «Кербәкбаймен кездесу» поэмаларында әжуа-мысқыл басым болғандықтан сатиралық поэмалар қатарынан орын алса, Қ.Баянбай «Ұшу», Ә.Табылдиев «Ғажәп бала Ғалымбек» поэмаларында қиял-ғажайыпқа негізделген фантастика басым.

Қорытынды. Қорыта айтқанда қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістер туралы сөз еткенде қаламгерлердің қалыптасқан дәстүрді жалғастырумен бірге жаңа ізденістер жасап жатқаны байқалады. Мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндерге арналған өлең тақпақтарда негізінен танымдық-тәрбиелік дүниелер анық байқалады. Сонымен бірге ақындар балалардың бойына ұлттық құндылықтардың дәннен егуді де назарларында ұстап отыруды мақсат еткен. Ақындар балалардың бойында үлкенге құрмет, кішіге ізет, жеті атаны білу арқылы шыққан тегін тану, қоршаған орта, қазақ жері мен елі туралы мағлұмат берумен патриотизмді қалыптастыруды көздеген. Балаларға арналған шағын жанрдағы тақпақтардан бастап, кең құлашты эпикалық поэмалардың барлығы да өскелең ұрпақтың бойында адамгершілік қасиеттерді, туған жерге, өскен елге, ана тілге деген құрметті қалыптастыруды мақсат еткен.

Художественное искание в современной казахской детской поэзии
Орда Г.Ж.

Институт литературы и искусства им. М.О. Ауэзова
Алматы, Қазақстан
E-mail: Orda_68@mail.ru

Аннотация.

В статье проводится научный анализ художественных занятий в современной казахской детской поэзии. Познавательная, воспитательная, эстетическая функция произведения искусства в анализе лирических стихотворений для детей в таком малом жанре таких поэтов, как Э. Мухамадиевна, С. Оспанов, У. Эсдаулет, А. Кайран, А. Искак, К. Куньпияулы С.Акирамович. Одна из основных функций произведения искусства – привлечение к работе детей раннего возраста и подрастающего поколения, привитие нравственных и национальных ценностей, любовь к Родине, Родине и окружающей среде. Поэты своими стихами об Астане, родине, родном языке обращают внимание на формирование у детей патриотических чувств. Наряду с небольшим жанром автор формулирует художественные занятия в широком спектре эпических произведений для подростков с сатирическими, фантастическими, легендарными стихами.

Стихи о домашних животных и птицах подтверждают, что произведения искусства расширяют знания детей и дополняют их мысли. В частности, очень высокую познавательную и воспитательную ценность имеют стихи С. Оспана о птицах «Перепел», «Тетерев», «Фазан», «Куропатка», «Рыбак», «Кукушка», «Белый аист», «Серая курица», «Светофор», «Дождь», «Урок математика», «Карандаш», «Зимой», «Теленок», «Жеребенок», «Козленок», «Клетка» для детей младшего возраста У. Эсдаулет. «Текемет» расширяет знания детей и обучает их новой информации. Читая стихи поэта, дети узнают из жизни животных и птиц, научатся ненавидеть зло и учиться у добра. А поэт А. Исаак умеет формировать понимание окружающей среды, задавая вопросы в зависимости от возраста детей, создавая диалог в стихотворении. В то время как К. Куньпияулы разъясняет суть национальных традиций, обычаев и национальных игр, в стихах С. Акирамулы наряду с пропагандой национальных ценностей присутствует чувство гордости за нашу независимость, прославление нашей свободы. Среди художественных исканы – возрождение жанра айтыса. Читая произведение поэта «Соревнование плодов», созданное для айтыса, дети узнают об их целебных свойствах и пользе для человечества из слов конкурирующих фруктов.

Статья подготовлена в рамках грантового проекта Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан АР08855695 «Тенденции развития современной казахской детской литературы» (1991-2021 гг.).

Ключевые слова: детская литература, поэзия, стихи, стихотворения, поэма, сатира, фантастика, легенда.

Artistic search in modern Kazakh children's poetry

Орда Г.Ж.

M.O. Auezov Institute of Literature and Art
Almaty, Kazakhstan
E-mail: Orda_68@mail.ru

Abstract.

The article provides a scientific analysis of artistic activities in modern Kazakh children's poetry. The cognitive, educational, aesthetic function of a work of art in the analysis of lyric poems for children in such a small genre of poets such as E. Mukhamadievna, S. Ospanov, U. Esdaulet, A. Kairan, A. Iskak, K. Kunypiyauly S. Akiramovich. One of the main functions of a work of art is to attract young children and the younger generation to work, instilling moral and national values, love for the Motherland, Motherland and the environment. Poets, with their poems about Astana, their homeland, their native language, draw attention to the formation of patriotic feelings

in children. Along with a small genre, the author formulates artistic pursuits in a wide range of epic works for adolescents with satirical, fantastic, legendary poems.

Poems about pets and birds confirm that artwork expands children's knowledge and complements their thoughts. In particular, S. Ospan's poems about birds «Quail», «Black grouse», «Pheasant», «Partridge», «Fisherman», «Cuckoo», «White stork», «Gray chicken». «Traffic light», «Rain», «Math lesson», «Pencil», «Winter», «Calf», «Foal», «Kid», «Cage» for Young Children U. Esdaulet. «Tekemet» expands the knowledge of children and teaches them new information. Reading the poet's poems, children learn from the life of animals and birds, learn to hate evil and learn from good. And the poet A. Isaac is able to form an understanding of the environment by asking questions depending on the age of the children, creating a dialogue in the poem. While K. Kunupiyauy explains the essence of national traditions, customs and national games, in S. Akiramula's poems, along with the propaganda of national values, there is a sense of pride in our independence, the glorification of our freedom. Among the artistic iskans is the revival of the aitys genre. Reading the work of the poet «Competition of fruits», created for aitys, children learn about their healing properties and benefits for humanity from the words of competing fruits.

The article was prepared within the framework of the grant project of the Science Committee of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan AP08855695 «Trends in the development of modern Kazakh children's literature» (1991-2021.).

Keywords: children's literature, poetry, poems, poem, satire, fantasy, legend.

Информация об авторе:

Орда Г.Ж. - главный научный сотрудник Института литературы и искусства имени М.О.Ауэзова, д.филол.н., ORCID: 0000-0001-5930-3784

Әдебиеттер:

- [1] Абдуллина З. Балалар әдебиеті кейіпкерлерінің тілдік тұлғасы (Б.Соқпақбаев, М. Гумеров, М. Қабанбаевтың шығармалары бойынша): Филология ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайынд. дис. авторефераты (10.02.02) // А.Байтұрсынұлы атынд. Тіл білімі ин-ты. – Алматы, 2008. – 30 б.
- [2] Ақтанова А. Балалар әдебиеті (Қазақ балалар драматургиясы мәселелері: Оқу құралы – Астана: Фолиант, 2011. – 200 б.
- [3] Әкірамұлы С. Бағдаршам // <https://all.aikyn.kz/olen/ba%D2%93darsham.html>
- [4] Әкірамұлы С. Балаларға арналған өлеңдер. – Алматы, 2019. – 76 б.
- [5] Әкірамұлы С. Тұсаукесер // <https://bilim-all.kz/olen/15289-Tusaukeser>
- [6] Аманжол Ә. Қазақ балалар поэзиясы: генеалогия, типология, поэтикалық даму: Филология ғылымд. докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайынд. дис. авторефераты (10.01.02) // Л.Н.Гумилев атынд. Еуразия ұлттық ун-ті. – Астана, 2009. – 46 б.
- [7] Әмірова Ә. Ересектер тобындағы балаларды қазақ балалар әдебиеті арқылы адамгершілікке тәрбиелеу (5-6 жас): Педагогика ғылымд. канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайынд. дис. авторефераты (13.00.01) // ҚР БМ, Ы.Алтынсарин атынд. Қазақ білім проблемалары ин-ты. – Алматы, 1994. – 24 б.
- [8] Есдәулет Ұ. Бағдаршам. Кіт.: Үш томдық шығармалар жинағы. 3 том – Алматы: «Қазығұрт» баспасы», 2014. – 392 б.
- [9] Қазақ балалар поэмасының антологиясы // Құраст.: Қажыбаева Г.К. – Алматы: «Арда», 2011. – 496 б.
- [10] Қайран Ә. Шаңырақ // <https://tattialma.kz/post/view?id=407>
- [11] Құныпияұлы К. Астана // <https://bilim-all.kz/olen/9327-Astana>
- [12] Матыжанов К. Қазақтың фольклорлық балалар поэзиясы: Филология ғылымының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін жазылған диссертациялық жұмыс (10.01.09-Фольклористика; 10.01.03-СССР халықтар әдебиеті) // Қазақ ССР ғылым академиясы, М.О.Әуезов атындағы және өнер институты. – Алматы, 1990. – 185 б.

- [13] Мұхамәдиқызы Е. Шабандоз (топтама өлең) // <https://tattialma.kz/post/view?id=232>
- [14] Назарбаев Н.Ә. Қазақстан – 2050 стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // Егемен Қазақстан. – 2012. – №828-831.
- [15] Оспанов С. Жеті ата // <https://everything.kz/article/7912757-zheti-ata>
- [16] Сапарбаева Қ. 1950-1970 жылдардағы қазақ балалар әдебиетіндегі көркемдік ізденістер (Әнуарбек Дүйсенбиевтің әдеби мұрасы негізінде): Филология ғылымд.канд. ғылыми дәрежесін алу үшін дайынд.дисс.авторефераты,10.01.02 // Қ.А.Ясауи атынд.ХҚТУ. – Алматы, 2009. – 30 б.

Литература:

- [1] Абдуллина З. Языковая личность персонажей детской литературы (по произведениям Б. Сокпакбаева, М. Гумерова, М. Кабанбаева): Филология. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат филологических наук. Автореферат канд.дисс.(10.02.02) // им. А. Байтұрсынова. Институт лингвистики. – Алматы, 2008. – 30 с.
- [2] Актанова А. Детская литература (Проблемы казахской детской драматургии: Учебник7 – Астана: Фолиант, 2011. – 200 с.
- [3] Акирамович С. Светофор // <https://all.aikyn.kz/>
- [4] Акирамович С. Стихи для детей. – Алматы, 2019. – 76 с.
- [5] Акирамович С. Тусаукесер // <https://bilim-all.kz/olen/>
- [6] Аманжол А. Детская казахская поэзия: генеалогия, типология, поэтическое развитие. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук (10.01.02) // Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева. – Астана, 2009. – 46 с.
- [7] Амирова А. Нравственное воспитание детей во взрослой группе через казахскую детскую литературу (5-6 лет): Педагогика. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат педагогических наук. Автореферат канд.дисс. (13.00.01) // Министерство образования и науки Республики Казахстан, Казахский институт проблем образования им. Ю. Алтынсарина. – Алматы, 1994. – 24 с.
- [8] Есдаулет У. Светофор. Книга: Трехтомное собрание сочинений. Том 3. – Алматы: Издательство «Қазығұрт», 2014. – 392 с.
- [9] Антология казахских детских стихотворений // Составитель: Кажыбаева Г.К. –Алматы: «Арда», 2011. – 496 с.
- [10] Кайран А. Шанырақ // <https://tattialma.kz/post/view?id=407>
- [11] Кунупияулы К. Астана // <https://bilim-all.kz/olen/9327-Astana>
- [12] Матыжанов К. Казахская детская народная поэзия. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук (10.01.09 – Фольклор; 10.01.03 – Народная литература СССР) // Академия наук Казахской ССР, Институт искусств им. М.О. Ауэзова. – Алматы, 1990. – 185 с.
- [13] Мухамедикызы Э. Всадник (сборник стихов) // <https://tattialma.kz/post/view?id=232>
- [14] Назарбаев Н.А. «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // Казахстанская правда. – 2012. – №828-831.
- [15] Оспанов С. Семь дедушек // <https://everything.kz/article/7912757-zheti-ata>
- [16] Сапарбаева К. Художественные исследования в казахской детской литературе 1950-1970 годов (на основе литературного наследия Ануарбека Дуйсенбиева): Филология. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидат филологических наук. 10.01.02 // МКТУ им. К.А.Ясави. – Алматы, 2009. – 30 с.

References:

- [1] Abdullina Z. Linguistic personality of characters in children's literature (based on the works of B. Sokpakhbayev, M. Gumerov, M. Kabanbaev): Philology. Abstract of the dissertation for the

- degree of candidate of philological sciences. Abstract of Candidate Dissertation (10.02.02) // im. A. Baitursynov. Institute of Linguistics. – Almaty, 2008. – 30 p.
- [2] Aktanova A. Children's literature (Problems of Kazakh children's drama: Textbook. – Astana: Folio, 2011. – 200 p.
- [3] Akiramovich S. Traffic light // <https://all.aikyn.kz/>
- [4] Akiramovich S. Poems for children. – Almaty, 2019. – 76 p.
- [5] Akiramovich S. Tusaukeser // <https://bilim-all.kz/olen/>
- [6] Amanzhol A. Children's Kazakh poetry: genealogy, typology, poetic development. Author's abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Philology (10.01.02) // Eurasian National University named after V.I. L.N. Gumilyov. – Astana, 2009. – 46 p.
- [7] Amirova A. Moral education of children in the adult group through the Kazakh children's literature (5-6 years): Pedagogy. Abstract of the dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences. Abstract of candidate dissertation. (13.00.01) // Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan, Kazakh Institute of Educational Problems named after S. Yu. Altynsarin. – Almaty, 1994. – 24 p.
- [8] Esdaulet U. Traffic light. Book: Three-volume collected works. Volume 3. – Almaty: Kazygurt Publishing House, 2014. – 392 p.
- [9] Anthology of Kazakh children's poems // Compiled by: Kazhybayeva G.K. – Almaty: «Arda», 2011. – 496 p.
- [10] Kairan A. Shanyrak // <https://tattialma.kz/post/view?id=407>
- [11] Kunupiyauly K. Astana // <https://bilim-all.kz/olen/9327-Astana>
- [12] Matyzhanov K. Kazakh children's folk poetry. Dissertation for the degree of candidate of philological sciences (10.01.09 – Folklore; 10.01.03 – People's literature of the USSR) // Academy of Sciences of the Kazakh SSR, Institute of Arts named after V.I. M.O. Auezov. – Almaty, 1990. – 185 p.
- [13] Mukhamedikizy E. Horseman (collection of poems) // <https://tattialma.kz/post/view?id=232>
- [14] Nazarbayev N.A. «Strategy «Kazakhstan-2050»: a new political course of the established state» // Kazakhstanskaya Pravda. – 2012. – №828-831.
- [15] Ospanov S. Seven grandfathers // <https://everything.kz/article/7912757-zheti-ata>
- [16] Saparbayeva K. Artistic research in the Kazakh children's literature of 1950-1970 (based on the literary heritage of Anuarbek Duysenbiev): Philology. Abstract of the dissertation for the degree of candidate of philological sciences. 10.01.02 // MKTU im. K.A. Yasavi. – Almaty, 2009. – 30 p.